

ELEKTRONINĖS MOKĖJIMO PRIEMONĖS KAIP BAUDŽIAMOJO KODEKSO 214
IR 215 STRAIPSNIUOSE NUMATYTŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ DALYKO,
SAMPRATAAlenas Piesliakas *
Vidmantas Dvilaitis**

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 4584
Elektroninis paštas alenas.piesliakas@teismas.lt
vidvil@lrs.lt*

Pateikta 2008 m. birželio, parengta spausdinti 2008 m. lapkričio 12 d.

Santrauka. 2000 m. Baudžiamajame kodekse (toliau– BK) kriminalizavus neteisėtą disponavimą elektronine mokėjimo priemone, tiek baudžiamosios teisės teorijoje, tiek praktinėje teisės saugos įstaigų veikloje kilo neaiškumų dėl BK 214 ir 215 straipsnių taikymo. Darbe atskleidžiamas BK 214 ir 215 straipsniuose numatytų nusikaltimų dalykas. Vienas jų yra elektroninė mokėjimo priemonė. Nagrinėjama elektroninės mokėjimo priemonės samprata pagal Europos Sąjungos teisės aktus, Lietuvos Respublikos įstatymus ir teismų praktiką, atskleidžiami jos požymiai ir pateikiama pavyzdžių. Lietuvoje plačiausiai paplitusi elektroninė mokėjimo priemonė yra mokėjimo kortelė. Tačiau naudojamos įvairios kortelės, todėl būtina nustatyti, kokios jų yra mokėjimo kortelės ir kartu elektroninės mokėjimo priemonės. Baudžiamoji atsakomybė Lietuvos Respublikos BK nustatyta už neteisėtą disponavimą svetima elektronine mokėjimo priemone, todėl būtina aiškiai apibrėžti „svetimumo“ ir „neteisėtumo“ sąlygas.

Pagrindinės sąvokos: elektroninė mokėjimo priemonė, neteisėtas disponavimas elektronine mokėjimo priemone, mokėjimo kortelė.

IVADAS

2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968 priėmus Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą, į baudžiamosios teisės terminiją buvo įvestos naujos sąvokos, kurių nebuvo 1961 m. Baudžiamajame kodekse. Viena tokių – BK 214 ir 215 straipsniuose vartojama „elektroninės mokėjimo priemonės“ sąvoka. Įgyvendinant 2001 m. gegužės 28 d. Europos Tarybos pagrindų sprendimą Nr. 2001/413/TVR, skirtą kovai su sukčiavimu negrynosiomis mokėjimo priemonėmis ir jų klas-

tojimui¹, 2000 m. Baudžiamajame kodekse buvo patvirtintas BK 214 straipsnis. Nors šis pagrindų sprendimas pateikia „mokėjimo priemonės“ sąvoką, tačiau 2000 m. BK 214 straipsnio dalykas buvo pavadintas „mokėjimo instrumentu“. Mokėjimo instrumento sąvoka įstatyme atskleista nebuvo.

Aiškinant „elektroninės mokėjimo priemonės“ sąvokos turinį galima pasiremti tiek Europos Sąjungos, tiek ir Lietuvos Respublikos teisės aktais. Be jau minėto Europos Tarybos pagrindų sprendimo, reikšminga 1997-07-30 Europos Komisijos rekomendacija Nr. 97/489/EB „Dėl operacijų elektroninėmis mokėjimo priemonėmis,

* Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedros lektorius.

** Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedros lektorius.

¹ 2001 m. gegužės 28 d. Europos Tarybos pagrindų sprendimas Nr. 2001/413/TVR, skirtas kovai su sukčiavimu negrynosiomis mokėjimo priemonėmis ir jų klastojimu <http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&numdoc=32001F0413&lg=lt> [žiūrėta 2008 02 06].

ir ypač dėl jas išleidusių ir jas turinčių asmenų santykių“, kurioje pateikiami kai kurie šios sąvokos supratimui reikšmingi apibrėžimai. Lietuvoje galioja Lietuvos Respublikos mokėjimų įstatymas, kurio 2 straipsnyje pateiktos tokios sąvokos kaip „elektroninės mokėjimo priemonės“, „elektroniniai pinigai“, „nuotolinės priemonės mokėjimo priemonės“ ir kt., kurios iš esmės labai panašios į BK 214 ir 215 straipsniuose pateiktą „elektroninės mokėjimo priemonės“ sąvoką. Iš dalies dėl sąvokų vienodumo BK 214 ir 215 straipsniai buvo pakeisti², „mokėjimo instrumento“ sąvoką pakeičiant „elektroninės mokėjimo priemonės“ sąvoka.

Šia tema jau yra paskelbtų darbų³, tačiau šio straipsnio tikslas – nustatyti BK 214 ir 215 straipsniuose numatytų nusikalstamų veikų dalyką išgaliojus naujoms šių straipsnių redakcijoms, aptarti aktualius nusikalstamų veikų kvalifikavimo klausimus, susijusius su elektroninės mokėjimo priemonės samprata, ypač mokėjimo priemonės svetimumo ir neteisėtumo sąlygas.

Ar visos Europos Sąjungos ir Lietuvos Respublikos teisės aktuose pateiktos sąvokos apibūdina tą patį dalyką? Ar nustatant Baudžiamajame kodekse pateiktos sąvokos turinį galime vartoti Europos Sąjungos teisės aktuose ir Lietuvos Respublikos mokėjimų įstatyme pateiktas sąvokas? Dalis problemų yra išspręstos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarime Nr. 55 „Dėl teismų praktikos nusikalstamų veikų finansų sistemai baudžiamosiose bylose“⁴ (toliau tekste – Nutarimas). Šiame straipsnyje pabandysime paanalizuoti problemas, išskylančias teisėsaugos institucijoms, ir pasiūlysim jų sprendimo būdus.

1. BK 214 IR 215 STRAIPSNIUOSE NUMATYTŲ NUSIKALTIMŲ SUDĖČIŲ DALYKAS

Dalykas, kaip nusikaltimo sudėties objektyvusis požymis, yra daiktas, kurį veikiant pažeidžiamos baudžiamojo įstatymo saugomos vertybės. Dalykas yra fakultatyvus nusikalstamos veikos sudėties požymis, todėl įrodinėjamas tik tose bylose, kuriose jis yra įtrauktas į straipsnio dispoziciją. Toks atvejis yra Lietuvos Respublikos BK 214 ir 215 straipsnių sudėtyse.

Nutarime nėra išdėstyta nuomonė dėl nagrinėjamų nusikaltimų dalyko, tačiau Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2005 m. gruodžio 29 d. nutarimu Nr. 55 patvirtintoje „teismų praktikos nusikalstamų veikų finansų sistemai baudžiamosiose bylose apibendrinimo apžvalgoje“ (toliau tekste – Apžvalga)⁵ yra nurodyta,

kad „visose teismų praktikos apibendrinimui gautose baudžiamosiose bylose pagal BK 214 straipsnį nusikaltimo dalykas buvo svetimas mokėjimo instrumentas. Baudžiamųjų bylų, kuriose BK 214 straipsnyje numatytas nusikaltimo dalykas būtų netikras ar suklastotas mokėjimo instrumentas, įranga, kompiuterinės programos ar kitokios priemonės, tiesiogiai skirtos ar pritaikytos netikriems mokėjimo instrumentams ar jų dalims gaminti ar tikriems mokėjimo instrumentams klastoti, negauta“. Tokį BK 214 straipsnio sudėties dalyką Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senatas nustatė pagal šio straipsnio 2005-06-23 Lietuvos Respublikos įstatymo Nr. X-272 (Žin. 2005. Nr. 81-2945 (2005-06-30) redakcija). Tačiau 2007-06-28 įstatymu Nr. X-1233 Lietuvos Respublikos BK 214 ir 215 straipsnių sudėtys buvo pakeistos. Išanalizavus Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato apibendrinime išskirtus dalyko požymius ir analizuojamas sudėties darytina išvada, kad BK 214 straipsnio sudėties dalykas yra:

- netikros **elektroninės mokėjimo priemonės** ar jų dalys, ar suklastotos **elektroninės mokėjimo priemonės**;
- svetimos **elektroninės mokėjimo priemonės**;
- svetimos **elektroninės mokėjimo priemonės** ar jos naudotojo tapatybės patvirtinimo priemonių duomenys, pakankami finansinei operacijai inicijuoti;
- techninė įranga, programinė įranga ar kitokios priemonės, tiesiogiai skirtos ar pritaikytos netikroms **elektroninėms mokėjimo priemonėms** ar jų dalims gaminti, arba tikroms **elektroninėms mokėjimo priemonėms** klastoti.

BK 215 straipsnio sudėties dalykas yra:

- svetimos, netikros ar suklastotos **elektroninės mokėjimo priemonės**;
- **elektroninės mokėjimo priemonės** naudotojo tapatybės patvirtinimo priemonių duomenys;
- žinomai netikri tapatybės patvirtinimo priemonių duomenys.

Matyti, kad daugumos nusikalstamų veikų dalykas yra susijęs su elektroninės mokėjimo priemonės samprata. Toliau šiame darbe aptarsime tik vieną iš BK 214-215 straipsniuose numatytų dalykų – elektronines mokėjimo priemones. Pasirinkti tokią darbo temą skatina tiek Apžvalgoje padaryta išvada, kad visose apibendrinti pateiktose bylose nusikalstamų veikų dalykas buvo svetimas mokėjimo instrumentas, tiek teismų praktika, kurioje bylų, kuriose dalykas būtų ne elektroninės mokėjimo priemonės, yra labai mažai.

2. ELEKTRONINĖS MOKĖJIMO PRIEMONĖS SAMPRATA LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMAJAME KODEKSE, LIETUVOS RESPUBLIKOS MOKĖJIMŲ ĮSTATYME IR EUROPOS SĄJUNGOS TEISĖS AKTUOSE

Analizuojant Lietuvos Respublikos BK 214 ir 215 straipsniuose numatytų sudėčių dalyką matyti, kad jis yra siejamas su „elektroninės mokėjimo priemonės“ samprata. Nutarimo 6 punkte pateikta mokėjimo inst-

² 2007-06-28 įstatymas Nr. X-1233. *Valstybės žinios*. 2007. Nr. 81.

³ Ušinskaitė D. Mokėjimo instrumento sąvoka Lietuvos baudžiamojoje teisėje. *Jurisprudencija*. 2004. T. 60(52). P. 115–124.

⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2005-12-29 nutarimas Nr. 55 „Dėl teismų praktikos nusikalstamų veikų finansų sistemai baudžiamosiose bylose (BK 214, 215, 219, 220, 221, 222, 223)“. *Teismų praktika*. Nr. 24. 2006.

⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2005-12-29 nutarimu Nr. 55 patvirtinta „Teismų praktikos nusikalstamų veikų finansų sistemai baudžiamosiose bylose apibendrinimo apžvalga“. *Teismų praktika*. Nr. 24. 2006. P. 233.

rumento sąvoka – „tai tokie elektroniniai instrumentai, kurie skirti atsiskaityti ne grynais pinigais (pvz., banko mokėjimo kortelės, kredito kortelės, išankstinio apmokėjimo kortelės, naudojamos atsiskaityti už degalus degalinėse, ir pan.)“⁶. Nors 2007-06-28 įstatymu Nr. X-1233 mokėjimo instrumento sąvoka buvo pakeista ir pavadinta „elektronine mokėjimo priemone“, tačiau manome, kad dėl jų turinio vienodumo pateikta mokėjimo instrumento sąvoka tinkama apibrėžiant elektroninę mokėjimo priemonę.

Kaip vienintelę elektroninės mokėjimo priemonės požymį Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senatas minėtame nutarime nurodo galimybę atsiskaityti ne grynais pinigais. Galimi atvejai, kai nustatyti, ar byloje esantis daiktas yra elektroninė mokėjimo priemonė, šio vieno požymio nepakaks. Be to, kaip matyti iš Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato pateiktų pavyzdžių, elektroninės mokėjimo priemonės jis sieja tik su mokėjimo kortelėmis. Tačiau ar tai vienintelė elektroninių mokėjimo priemonių rūšis, ar yra ir kitų rūšių elektroninių mokėjimo priemonių? Kaip elgtis tuo atveju, kai bylą tiriantis asmuo nėra tikras, ar byloje esantis daiktas yra elektroninė mokėjimo priemonė? Kadangi BK 214 ir 215 straipsniai Lietuvos Respublikos BK atsirado įgyvendinant 2001 m. gegužės 28 d. Europos Tarybos pagrindų sprendimą Nr. 2001/413/TVR, tai pirmąją pagalbą gali suteikti šis teisės aktas. Sprendimo 1 straipsnio a dalyje nurodyta, kad „mokėjimo priemonė“ – materialinė priemonė, išskyrus pinigus (banknotus ir monetas), kuri dėl savo specialaus pobūdžio, atskirai ar kartu su kita (mokėjimo) priemone, leidžia jos turėtojui ar naudotojui pervesti pinigus ar pinigų sumą, pavyzdžiui, kredito kortelės, euročekių kortelės, kitos finansinių institucijų išduotos kortelės, kelionių čekiai, euročekiai, kiti čekiai ir įsakomieji vekseliai, kurie dizaino priemonėmis, kodais ar parašu yra apsaugoti nuo klastojimo ar nesažiningo naudojimo. Šis apibrėžimas nurodo papildomus požymius – priemonės materialumą, specialų pobūdį ir platesnę paskirtį – pervesti pinigus ar pinigų sumas, o ne vien tik galimybę atsiskaityti ir išskiria pinigus kaip nepatenkančius į mokėjimo priemonės sampratą. Be to, pateikia neišsamų mokėjimo priemonių, esančių Pagrindų sprendimo apsaugos sferoje, sąrašą.⁶

Tačiau tai nėra vienintelis būdas nustatyti dalyko požymius. Apžvalgoje nurodyta taisyklė, kad „kol įstatymų leidėjas nėra suderinęs BK 214 ir 215 straipsnių sąvokų su Mokėjimų įstatymu (šiam įstatyme sąvoka „mokėjimo instrumentas“ neįtaisyta), kilus neaiškumams dėl konkretaus mokėjimo instrumento priskyrimo prie šių nusikaltimų dalykų, teismai turėtų atsižvelgti į Mokėjimų įstatymo 2 straipsnio 4 dalyje pateiktą elektroninės mokėjimo priemonės apibrėžimą“⁷. Lietuvos

Respublikos mokėjimų įstatymas⁸ nustato kredito įstaigų ir klientų santykius atliekant mokėjimus ir mokėjimų tvarką Lietuvos Respublikoje, todėl net suderinus BK 214 ir 215 straipsnių sąvokas, Mokėjimų įstatymas lieka vienas iš šaltinių, padedančių nustatyti dalyko turinį. Šio įstatymo 2 straipsnio 4 dalyje pateikta elektroninės mokėjimo priemonės sąvoka, kuri yra gerokai platesnė nei vien tik mokėjimo kortelės ir apima nuotolinės prieigos mokėjimo priemones ir elektroninius pinigus. Įstatymo 2 straipsnio 6 dalyje nurodyta, kad „elektroniniai pinigai – piniginė vertė, kaip naudotojo reikalavimo kredito įstaigai išraiška, saugoma kredito įstaigos išleistoje priemonėje (kortelės, kompiuterio ar kitos įrangos atmintyje). Panaudojus tapatybės patvirtinimo priemonę jie gali būti panaudoti mokėjimams bet kuriam gavėjui, galinčiam priimti tokius mokėjimus, ir (ar) naudotojui gryniesiems pinigams gauti“. Įstatymo 2 straipsnio 21 dalyje pateiktas nuotolinės prieigos mokėjimo priemonės apibrėžimas – „tai priemonės, leidžiančios naudotojui elektroniniu būdu sudaryti nurodymus kredito įstaigai dėl disponavimo toje kredito įstaigoje jo sąskaitoje turimomis lėšomis. Naudojantis šiomis priemonėmis (naudotojo kompiuteryje įdiegta kredito įstaigos programine įranga, programine įranga, esančia kredito įstaigos interneto tarnybinėje stotyje, telefono ryšio įranga, kredito įstaigos išleista kortele (debeto, kredito ar kt.) ir kitomis priemonėmis), paprastai reikia tapatybės patvirtinimo“. Taigi, įstatymas pateikia dar platesnę sampratą ir dar daugiau pavyzdžių. Šis įstatymas yra suderintas su Europos Parlamento ir Tarybos 1997 m. sausio 27 d. direktyva 97/5/EB „Dėl tarptautinių kredito pervedimų“⁹ ir Europos Komisijos 1997 m. liepos 30 d. rekomendacija 97/489/EB „Dėl operacijų elektroninėmis mokėjimo priemonėmis ir jas išleidusių ir turinčių asmenų santykių“¹⁰. Šiame teisės akte taip pat pateikta elektroninės mokėjimo priemonės (*electronic payment instrument*) sąvoka.¹¹

⁸ Lietuvos Respublikos mokėjimų įstatymas (nauja redakcija nuo 2003 07 01), įstatymo Nr. IX-1596. *Valstybės žinios*. 2003. Nr. 61-2753.

⁹ Europos Parlamento ir Tarybos 1997 m. sausio 27 d. direktyva Nr. 97/5/EB „Dėl tarptautinių kreditinių pervedimų“. <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1997:043:0025:012:LT:HTML>> arba <http://www.lb.lt/leidiniai/es_teise/laisvas_kap_jud03.pdf#page=91> [žiūrėta 2008 02 08].

¹⁰ Europos Komisijos 1997 m. liepos 30 d. rekomendacija Nr. 97/489/EB „Dėl operacijų elektroninėmis mokėjimo priemonėmis ir jas išleidusių ir turinčių asmenų santykių“ <http://www.lb.lt/leidiniai/es_teise/laisvas_kap_jud03.pdf#page=91> [žiūrėta 2008 02 08].

¹¹ 1997-07-30 Europos Komisijos rekomendacijos Nr. 97/489/EB dėl operacijų elektroninėmis mokėjimo priemonėmis ir ypač dėl jas išleidusių ir turinčių asmenų santykių, 2 straipsnio a dalyje nurodyta, kad elektroninė mokėjimo priemonė – tai priemonė, suteikianti jos turėtojui galimybę atlikti 1 straipsnio 1 dalyje nurodytas operacijas. Jos apima nuotolinės prieigos mokėjimo priemones ir elektroninių pinigų priemones. Pagal rekomendacijos 2 straipsnio b dalį nuotolinės prieigos mokėjimo priemonės – priemonės, suteikiančios galimybę jų turėtojui pasiekti lėšas, laikomas jo (jos) sąskaitoje kredito įstaigoje, kuriomis lėšų turėtojui leidžiama atlikti mokėjimus ir kuriomis atsiskaitant paprastai reikia asmenų atpažinimo kodo ir (arba) kokio nors kito panašaus tapatybės įrodymo. Tai – mokėjimo kortelės (kredito, debeto, atidėto debeto arba išlaidų kortelės) ir bankų paslaugų telefonu bei kliento namuose teikimo programine įranga. Reko-

⁶ Ne visos Pagrindų sprendimo 1 straipsnio a dalies pavyzdys nurodytos priemonės yra BK 214 ir 215 str. dalykas. Pagal LR BK čekiai ir vekseliai nėra elektroninė mokėjimo priemonė. Apie tai 6 skyriuje.

⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2005-12-29 nutarimas Nr. 55 „Dėl teismų praktikos nusikalstamų veikų finansų sistemai baudžiamosiose bylose (BK 214, 215, 219, 220, 221, 222, 223)“⁷. *Teismų praktika*. Nr. 24. 2006. P. 233.

Jau iš pateiktų pavyzdžių matyti elektorninių mokėjimo priemonių gausa. Tai kredito kortelės, kredito pervedimai, euročekių kortelės, kitos finansinių institucijų išduotos kortelės, kelionių čekiai, euročekiai, kiti čekiai ir įsakomieji vekseliai, naudotojo kompiuteryje įdiegta kredito įstaigos programinė įranga, programinė įranga, esanti kredito įstaigos interneto tarnybinėje stotyje, telefono ryšio įranga, kredito įstaigos išleista kortelė (debeto, kredito ar kt.).¹² Tačiau ne visos teisės aktuose išvardytos priemonės gali būti pripažintos BK 214 ir 215 straipsnių dalyku. Elektroninei mokėjimo priemonei kaip BK 214 ir 215 straipsnių dalykui būdingi keli požymiai: materialiai jos išraiška, speciali paskirtis – atsiskaityti ne grynais pinigais. Be to, būtina atsižvelgti į mokėjimo vykdymo šia priemone mechanizmą, pavyzdžiui, čekiai ar vekseliai atitinka pirmuosius du požymius ir lyg ir galėtų būti pripažinti elektroninėmis mokėjimo priemonėmis, tačiau atsiskaitymas jais nėra susijęs su nuotoliniu atsiskaitymu naudojant specialias priemones (kompiuterį, telefoną ar pan.).

3. KORTELĖS KAIP ELEKTRONINĖS MOKĖJIMO PRIEMONĖS

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senatas Nutarime neapsiribojo vien tik elektroninės mokėjimo priemonės apibrėžimu, bet pateikė ir pavyzdžių. Iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad elektroninės mokėjimo priemonės samprata siejama su mokėjimo kortelėmis. Tai nenuostabu, kadangi mokėjimo kortelės tapo dažniausiai naudojama mokėjimo priemone atsiskaitant negrynaisiais pinigais. 2007 m. pabaigoje Lietuvoje¹³ iš viso jų buvo išduota 3,9 milijonai vienetų, iš viso jomis buvo atlikta 96,13 milijonų operacijų, jų vertė – 11 655 milijonų litų.¹⁴

mendacijos 2 straipsnio c dalis nustato, kad „elektroninių pinigų priemonė“ – tai pakartotinės iškelties mokėjimo priemonė, išskyrus nuotolinės priegos mokėjimo priemonę, ar tai būtų išsaugotos vertės kortelė arba kompiuterio atmintis, kurioje elektroniniu būdu saugomi piniginės vertės vienetai, suteikianti tokios priemonės turėtojui galimybę atlikti 1 straipsnio 1 dalyje nustatytas operacijas. Rekomendacijos 1 straipsnio 1 dalyje nustatytos operacijos yra: 1) lėšų pervedimas, išskyrus pervedimus, kuriuos nurodo ir vykdo finansų įstaigos, įvykdyti panaudojus elektroninę mokėjimo priemonę, 2) grynųjų pinigų paėmimas iš sąskaitos elektronine mokėjimo priemone ir piniginės vertės įkėlimas į elektroninių pinigų priemonę (ar nurašymas iš jos) tokiais įrenginiais kaip grynųjų pinigų išdavimo automatai ar bankomatai, išleidėjo ar įstaigos, kuri pagal sutartį turi priimti mokėjimo priemonę, patalpose.

¹² Apie naujas elektronines mokėjimo priemones <http://www.ecb.int/press/key/date/2006/html/sp060629_1.en.html arba <http://epso.intrasoft.lu/papers/Report-Retail-payment-innovations-2005.pdf>> [2008 02 08].

¹³ <<http://www.lb.lt/lt/mokejimaimo/mokejimaimo.htm>> [žiūrėta 2008 02 08].

¹⁴ Europos Centrinis Bankas periodiškai leidžia leidinį „Mėlynoji knyga“ (Bluebook), kurioje apžvelgia elektroninių mokėjimo priemonių naudojimą ES šalyse ir jai nepriklausančiose Europos šalyse <<http://www.ecb.int/paym/market/blue/html/index.en.html>> [žiūrėta 2008 02 08].

Apyvartoje naudojamos labai įvairios plastinės kortelių¹⁵, todėl svarbu yra nustatyti jų rūšį ir atitiktį elektroninės mokėjimo priemonės sampratai ir padaryti išvadą, kokios kortelės gali būti Lietuvos Respublikos BK 214 ir 215 straipsnių dalyku.

Paprastai elektroninės mokėjimo priemonės sąvoka asocijuojasi su mokėjimo kortele. Tai yra teisybė, tačiau ne visos plastikinės kortelės yra mokėjimo kortelės. Šiuo metu dauguma Lietuvos žmonių naudojami įvairios paskirties plastikinėmis kortelėmis, todėl kyla klausimas, kokios plastikinės kortelės yra elektroninės mokėjimo priemonės ir yra BK 214 ir 215 straipsnių dalykas?

Visiems gerai žinomos **kortelės, skirtos mokėti ar atsiskaityti**. Tai debetinės ir kreditinės mokėjimo kortelės, iš anksto apmokėtos kortelės, virtualios kortelės. Naudojant *debitinę* kortelę mokėjimo metu yra tikrinama mokėtojo sąskaita ir kortelės naudotojas negali viršyti kortelės sąskaitoje esančio pinigų limito. Lietuvoje tai labiausiai paplitusi mokėjimo kortelių rūšis. Tai „Visa Elektron“, „Maestro Cirrus“ ir kitos kortelės. Kita mokėjimo kortelių rūšis yra *kreditinės* mokėjimo kortelės. Tai kortelės, kurios, be teisės naudotis sąskaitoje esančiais pinigais, suteikia kortelės turėtojui teisę pasinaudoti banko suteikiamu kreditu, kuris padengiamas ataskaitinio laikotarpio pabaigoje ar išmokamas dalimis. Tokios yra tiek tarptautinės „Mastercard“, „Visa“, „American Express“ ir kt. mokėjimo kortelės, tiek pastaruoju metu sparčiai plintančios vietinių bankų kreditinės kortelės: pavyzdžiui, AB „Hansabankas“ platinamos „Ego“. Trečia kortelių rūšis yra *iš anksto apmokėtos kortelės*, turinčios savo vertę, lygią jų įsigijimo kainai, ir atsiskaitant šios vertės viršyti negalima. Šios kortelės nėra labai populiaros Lietuvoje. Ketvirtoji kortelių rūšis yra *virtualios kortelės*, skirtos atsiskaityti internetu. Šių rūšių kortelių priskyrimas elektroninėms mokėjimo priemonėms gana aiškus – jos yra materialios, jomis galima atsiskaityti ne grynais pinigais, todėl jos laikytinos BK 214 ir 215 straipsnių dalyku.

Yra grupė plastikinių kortelių, kurios suteikia jos turėtojui teisę gauti nuolaidas tam tikrose atsiskaitymo vietose. Tokios gali būti prekybos centro „Europa“ išduodamos nuolaidų kortelės, suteikiančios teisę gauti nuolaidas prekybos centre. Tokios kortelės išduoda parduotuvės „Norfa“, „Sarma“, kortelės „Ačiū“ išduoda prekybos sistema „Maxima“. Tai dažniausiai prekybininkų išduodamos kortelės. Jos nėra skirtos atsiskaityti už perkamas prekes ir neturi su jomis susietos sąskaitos, kurioje yra kortelės turėtojo pinigai ir iš kurios paprastai daromi mokėjimai. Nustačius, kad buvo neteisėtai disponuojama plastikine kortele, kuri nėra skirta atsiskaityti ne grynais pinigais, ikiteisminis tyrimas neturi būti pradedamas, o pradėtas turi būti nutrauktas, kadangi tokios kortelės nepripažįstamos elektroninėmis mokėjimo priemonėmis ir negali būti BK 214 ir 215 straipsnių dalykas. Tokia išvada darytina neatsižvelgiant į kai kurių kortelių suteikiamą galimybę kaup-

¹⁵ Šiuo atveju vartojamas platesnis įvairias korteles apimantis terminas siekiant parodyti jų įvairovę ir išskirti iš jų tas, kurios gali būti BK 214 ir 215 str. dalyku.

ti jose taškus ir jais atsiskaityti (pvz., kortelės „Ačiū“), kadangi atsiskaitoma sukauptais taškais, paskaičiuotais pagal nustatytas taisykles, o ne finansų priemonėmis ir žalos finansų sistemai nesukeliama.

Yra grupė kortelių, kurios turi abiejų anksčiau minėtų kortelių grupių požymius, tai yra **kortelės, skirtos ir atsiskaityti ne grynais pinigais, ir suteikiančios nuolaidas jų turėtojams**. Tokios kortelės yra degalinių tinklo „Neste“, parduotuvių tinklo „Iki“ išduodamos kortelės. Žmonės jas įsigyja dėl skirtingų motyvų. Vieni įsigyja norėdami tiek jomis atsiskaityti, tiek ir naudotis teikiamomis nuolaidomis, kiti tik dėl teikiamų nuolaidų. Šiuo atveju atliekant apklausą ar kitus išteisinio tyrimo veiksmus būtina išsiaiškinti, ar nukentėjusysis disponavo kortele tik siekdamas naudotis jos teikiamomis nuolaidomis, ar siekdamas ir atsiskaityti arba tik atsiskaityti. Nustačius, kad tokios kortelės sąskaitoje pinigų nebuvo, o jos turėtojas naudojosi kortele tik siekdamas gauti nuolaidas arba naudotis suteiktais taškais, neteisėtas disponavimas tokia kortele neturėtų būti pripažintas BK 214 ir 215 straipsniuose numatyta nusikalstama veika, kadangi tokia kortelė nebus naudojama atsiskaityti ne grynais pinigais ir grėsmės objektui – finansų sistemai nekels. Jei kortelės turėtojas kortelę naudoja ir atsiskaityti, jos sąskaitoje yra pinigų, neteisėtas disponavimas tokia kortele kelia pavojų BK 214 ir 215 straipsnių saugomoms vertybėms ir pripažįstamas nusikalstama veika.

Ypač kortelės paskirtį reikia aiškintis, kai sprendžiama dėl užsienyje išduotos neaiškios paskirties kortelės. Nustačius jos paskirtį toliau vadovaujamesi šiame skyriuje nustatytomis taisyklėmis.

4. ELEKTRONINĖS MOKĖJIMO PRIEMONĖS „SVETIMUMO“ IR „NETEISĖTUMO“ POŽYMAI IR ĮTAKA BAUDŽIAMAJAI ATSAKOMYBEI

Nutarimo 4 punkto 3 dalyje suformuluota taisyklė, kad „kadangi paprastai mokėjimo instrumentas (pvz., banko mokėjimo kortelė) nuosavybės teise priklauso emitentui, t. y. mokėjimo instrumentą išdavusiai institucijai, kuri pagal mokėjimo instrumento naudojimosi sutartį tik jo turėtojui suteikia teisę naudotis mokėjimo instrumentu, **kiekvienam trečiajam (kitam) asmeniui jis yra svetimas BK 214 straipsnio prasme**“¹⁶. Iš pirmo žvilgsnio ši taisyklė labai supaprastina teisėsaugos įstaigų darbą – radus mokėjimo kortelę telieka nustatyti joje įrašytą savininko vardą arba banke pažiūrėti sutartį, o nustačius teisėtą jos naudotoją padaryti išvadą, kad kiekvienas kitas jos naudotojas bus neteisėtas. Tačiau Apžvalgoje šie požymiai paaiškinti kiek kitaip. Joje nurodyta, kad „platesnio paaiškinimo reikalauja mokėjimo instrumento „svetimumo“ ir „neteisėtumo“ požymiai (BK 214 straipsnyje, be kitų nusikalstamų veikų, numa-

tyta baudžiamoji atsakomybė tam, kas *pagrobė ar kitaip neteisėtai igijo, laikė, realizavo ar panaudojo svetimą mokėjimo instrumentą finansinei operacijai inicijuoti*). Paprastai mokėjimo instrumentas (pvz., banko kortelė) nuosavybės teise priklauso emitentui, t. y. mokėjimo instrumentą išdavusiai institucijai, kuri pagal mokėjimo instrumento naudojimosi sutartį tik jo turėtojui suteikia teisę naudotis mokėjimo instrumentu, todėl **kiekvienam trečiajam (kitam) asmeniui jis yra svetimas BK 214 straipsnio prasme** (Nutarimo 4 punktas). Tačiau baudžiamąją atsakomybę užtraukia tik *neteisėtas* svetimo mokėjimo instrumento įgijimas, laikymas, realizavimas ar panaudojimas finansinei operacijai inicijuoti. Teismai, kvalifikuodami šias veikas, turi atkreipti dėmesį į tai, kad, **esant mokėjimo instrumento savininko arba teisėto naudotojo sutikimui dėl konkrečių trečiojo asmens veiksmų** (pvz., dėl mokėjimo instrumento panaudojimo atliekant apibrėžtos pinigų sumos) finansinę operaciją, **tokie trečiojo asmens veiksmai neturėtų būti laikomi neteisėtais pagal BK 214 straipsnį**. Neteisėtomis baudžiamąja teisine prasme laikytinos tik tokios veikos, kurios padarytos be mokėjimo instrumento savininko arba turėtojo sutikimo“¹⁷. Manome, kad ši apžvalgoje esanti nuostata yra labai reikšminga teisingam veikų kvalifikavimui ir naudotina tiriant bylas.

Įsivaizduokime situaciją: šeima, turinti vaiką, gauna socialinio draudimo išmoką po 50 Lt kas mėnesį. Šie pinigai pervedami į žmonos vardu atidarytą sąskaitą. Šie 50 Lt neabejotinai yra bendra sutuoktinių nuosavybė. Tai, kad ji pervedama į žmonos vardu atidarytą sąskaitą, nereiškia, kad vyras į šiuos pinigus neturi jokios teisės. Be to, bendros sąskaitos atidarymas ar papildomos mokėjimo kortelės paėmimas susijęs su papildomomis laiko ir pinigėmis sąnaudomis, o daugeliui tai nėra tikslinga. Sąskaitai žmonos vardu yra išduota mokėjimo kortelė. Serganti žmona duoda vyrui šią mokėjimo kortelę ir prašo parduotuvėje nupirkti prekių. Vyras šia kortele apmoka pirkinius, o kasininkė, pastebėjusi, kad kortelė yra išduota moters vardu, iškviečia apsaugą.

Kita, dažniau pasitaikanti situacija: keli draugai vartoja alkoholį ir pritrūkus degtinės vienas duoda jo vardu išduotą mokėjimo kortelę kitam bei prašo parduotuvėje nupirkti degtinės. Šis parduotuvėje atsiskaito mokėjimo kortele, tačiau kasininkė paprašo pateikti asmens dokumentą ir nustačiusi, kad pirkėjo asmens duomenys nesutampa su kortelės turėtojo, iškviečia apsaugą.

Abiem atvejais kortele naudojosi tretieji asmenys ir pagal Nutarimo 4 dalies 3 punktą jie naudojosi svetima mokėjimo priemone. Tačiau pagal Apžvalgoje išdėstytą teisėtumo nustatymo taisyklę svarstytinas klausimas, ar šių asmenų veiksmuose yra BK 214 ir 215 straipsniuose numatytų nusikalstamų sudėtis. Kiekviena baudžiamoji įstatymo kriminalizuota veika kėsina į įstatymo saugomą vertybę, todėl ir šiais dviem atvejais būtina nusta-

¹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2005-12-29 nutarimas Nr. 55 „Dėl teismų praktikos nusikalstamų veikų finansų sistemai baudžiamosiose bylose (BK 214, 215, 219, 220, 221, 222, 223)“. *Teismų praktika*. Nr. 24. 2006. P. 224.

¹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2005-12-29 nutarimas Nr. 55 patvirtinta „Teismų praktikos nusikalstamų veikų finansų sistemai baudžiamosiose bylose apibendrinimo apžvalga“. *Teismų praktika*. Nr. 24. 2006. P. 234.

tyti, kokią žalą asmenų veiksmai padaro saugomam objektui. BK 214 ir 215 straipsniai saugo finansų sistemą, elektroninių mokėjimo priemonių, skirtų atsiskaityti ne grynais pinigais, naudojimo ir disponavimo tvarką. Iš tiesų žala finansų sistemai nėra padaroma. Situacija vertintina taip, lyg teisėtas kortelės turėtojas pats disponuotų jam išduota mokėjimo kortele, tačiau dėl objektyvių priežasčių negali ja pasinaudoti tiesiogiai. Trečiųjų asmenų veiksmai yra nukreipti į piniginių lėšų panaudojimą, o mokėjimo kortelė yra tik priemonė atsiskaityti. Taigi, jei piniginių lėšų panaudojimą pripažįstam teisėtu (kadangi antruoju atveju jis atliktas su jų teisėto savininko žinia, o pirmuoju atveju – tai asmens turtas), nėra motyvų pripažinti tokią veiklą neteisėta. Panašiai vertintina situacija, aprašyta antrame pavyzdyje, kai mokėjimo priemonę naudojantis asmuo viršys jos savininko nustatytas piniginių lėšų panaudojimo ribas. Pats mokėjimo kortelės panaudojimas pripažintinas teisėtu, tačiau piniginių lėšų panaudojimas, viršijantis sutartą ar teisėto mokėjimo priemonės turėtojo nurodytą sumą, pripažintinas BK 182 straipsnyje numatyta veika. Vienu aspektu neteisėtumą aptarėme – mokėjimo kortelės perdavimas trečiam asmeniui ir trečiojo asmens tokios kortelės panaudojimas ne visada yra neteisėta veika.

5. SUTARTIES PAŽEIDIMAS IR NETEISĖTUMAS

Neteisėtumo klausimas kyla ir kitu aspektu. Neteisėta yra tai, kas prieštarauja įstatymui ar sutarčiai. Kiekvienas mokėjimo kortelę gaunantis asmuo pasirašo su banku sutartį. Sutartyse dėl kortelių naudojimo yra nuostatos, leidžiančios kortelę naudotis tik asmeniui, kuriam ji išduota. Pavyzdžiui, asmeninių debetinių „Iki premija“ mokėjimo kortelių naudojimo taisyklių 4.1 punkte nurodyta, kad „teisę naudotis ir atsiskaityti „Iki Premija“ kortele turi tik prašyme nurodytas kortelės turėtojas, kurio pavardė yra atspausta ant mokėjimo kortelės“. AB „Hansabankas“ pasirašomose debetinės mokėjimo kortelės sutarties 4.1 punkte nurodyta, kad „mokėjimo kortele atlikti operacijas turi teisę tik sutartyje nurodytas naudotojas, kurio vardas ir pavardė yra nurodyti kortelėje“. Kokią reikšmę gali turėti šios nuostatos kortelės turėtojui perdavus kortelę pasinaudoti trečiajam asmeniui? Išties reikia pripažinti, kad tai civilinės sutarties pažeidimas, tačiau kokią įtaką jis turi baudžiamajai atsakomybei? BK 2 straipsnio 4 dalyje numatyta, kad pagal baudžiamąjį įstatymą atsako tik tas asmuo, kurio padaryta veika atitinka baudžiamojo įstatymo numatytą nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėtį. Taigi, jei šiame perdavime bus nustatyta BK 214 ir 215 straipsnių sudėtis, tai asmuo atsakys pagal BK, tačiau jei nusikaltimo sudėties nustatyta nebus, santykiai bus reguliuojami kitų teisės šakų instrumentais.

6. MOKĖJIMO PRIEMONĖS, NESANČIOS BK 214 IR 215 STRAIPSNIUOSE NUMATYTŲ SUDEČIŲ DALYKAS

2001 m. gegužės 28 d. Europos Tarybos pagrindų sprendime Nr. 2001/413/TVR kaip mokėjimo priemonių pavyzdžiai yra nurodytos euročekių kortelės, kelionių čekiai, euročekiai, kiti čekiai ir įsakomieji vekseliai, kurie dizaino priemonėmis, kodais ar parašu yra apsaugoti nuo klastojimo ar nesąžiningo naudojimo.¹⁸ Tačiau Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senatas Apžvalgoje nurodė, kad „BK 214 ir 215 straipsniuose numatytų nusikaltimų dalykas nėra rašytiniai mokėjimo dokumentai, įskaitant čekius ir vekselius. Pagal Lietuvos Respublikos čekių įstatymo 2 straipsnio 1 dalį čekis – įstatymo nustatyta tvarka išrašytas mokėjimo dokumentas, pagal 1999 m. kovo 16 d. Lietuvos Respublikos įsakomųjų ir paprastųjų vekselių įstatymo 2 straipsnio 1 dalį vekselis – vertybinis popierius, kuris išrašomas šio įstatymo nustatyta tvarka ir kuriuo jį išrašęs asmuo (...) išipareigoja (...) sumokėti tam tikrą pinigų sumą vekselyje nurodytam asmeniui. Čekiai ir vekseliai yra vertybiniai popieriai (Civilinio kodekso (toliau – CK) 1.101, 1.104, 1.105 straipsniai), o baudžiamoji atsakomybė už netikrų vertybinių popierių gaminimą, laikymą arba realizavimą numatyta BK 213 straipsnyje.“

IŠVADOS

1. Terminai „mokėjimo priemonė“ ir „elektroninė mokėjimo priemonė“ vartojami tiek Lietuvos Respublikos, tiek Europos Sąjungos teisės aktuose. Baudžiamajame kodekse vartojamo „elektroninės mokėjimo priemonės“ termino samprata nėra išaiškinta Baudžiamajame kodekse. Išaiškinimas pateiktas tik Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarime, tačiau jis neapima visų reikšmingų požymių. Nustatant, ar byloje esanti priemonė yra elektroninė mokėjimo priemonė, galima vadovautis Lietuvos Respublikos įstatymais, Europos Sąjungos teisės aktais ir teismų praktika.

2. Elektroninei mokėjimo priemonei, kaip BK 214 ir 215 straipsnių dalykui, būdingi keli požymiai: materialios išraiška, speciali paskirtis – atsiskaityti ne grynais pinigais, pervesti pinigus ar pinigų sumą. Be to, būtina atsižvelgti į mokėjimo vykdymo šia priemone mechanizmą.

3. Apyvartoje naudojamos įvairių rūšių plastikinės kortelės, kurios savo materialia išraiška yra panašios į mokėjimo korteles. Plastikines korteles galima skirstyti į tris rūšis: kortelės, skirtos mokėjimams ir atsiskaitymams, kortelės, suteikiančios nuolaidas, kortelės, turinčios abiejų minėtų rūšių požymių. BK 214 ir 215 straipsnių dalykas yra kortelės, skirtos mokėjimams ir

¹⁸ 2001 m. gegužės 28 d. Europos Tarybos pagrindų sprendimas Nr. 2001/413/TVR, skirtas kovai su sukčiavimu negrynosiomis mokėjimo priemonėmis ir jų klastojimu

<<http://eur->

[lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&numdoc=32001F0413&lg=lt](http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&numdoc=32001F0413&lg=lt)> [žiūrėta 2008 02 08].

atsiskaitymams, ir dalis kortelių, turinčių abiejų rūšių požymių, bet jų turėtojų naudojamų atsiskaitymams.

4. Ne kiekvienas, o tik neteisėtas svetimos elektroninės mokėjimo priemonės panaudojimas yra nusikalstamas. Esant kortelės teisėto naudotojo ir trečiojo asmens susitarimui dėl elektroninės mokėjimo priemonės panaudojimo, toks panaudojimas negali būti pripažintas neteisėtu panaudojimu ir atsakomybės pagal BK 214 ir 215 straipsnius nesukelia.

LITERATŪRA

1. 2007-06-28 įstatymas Nr. X-1233. *Valstybės žinios*. 200. Nr. 81.
2. Lietuvos Respublikos mokėjimų įstatymas (nauja redakcija nuo 2003 07 01), įstatymo Nr. IX-1596. *Valstybės žinios*. 2003. Nr. 61-2753.
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2005-12-29 nutarimas Nr. 55 „Dėl teismų praktikos nusikalstamų veikų finansų sistemai baudžiamosiose bylose (BK 214, 215, 219, 220, 221, 222, 223)“. *Teismų praktika*. Nr. 24. 2006.
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2005-12-29 nutarimu Nr. 55 patvirtinta „Teismų praktikos nusikalstamų veikų finansų sistemai baudžiamosiose bylose apibendrinimo apžvalga“. *Teismų praktika*. Nr. 24. 2006.
5. 2001 m. gegužės 28 d. Europos Tarybos pagrindų sprendimas Nr. 2001/413/TVR, skirtas kovai su sukčiavimu negrynosiomis mokėjimo priemonėmis ir jų klastojimu <http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc> <numdoc=32001F0413&lg=lt> [žiūrėta 2008 02 08].
6. Europos Parlamento ir Tarybos 1997 m. sausio 27 d. direktyva Nr. 97/5/EB „Dėl tarptautinių kreditinių pervedimų“ <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1997:043:0025:012:LT:HTML>> arba <http://www.lb.lt/leidiniai/es_teise/laisvas_kap_jud03.pdf#page=91> [žiūrėta 2008 02 08].
7. Europos komisijos 1997 m. liepos 30 d. rekomendacija Nr. 97/489/EB „Dėl operacijų elektroninėmis mokėjimo priemonėmis ir jas išleidusių ir turinčių asmenų santykių“ <http://www.lb.lt/leidiniai/es_teise/laisvas_kap_jud03.pdf#page=91> [žiūrėta 2008-02-08].
8. Ušinskaitė, D. Mokėjimo instrumento sąvoka Lietuvos baudžiamojoje teisėje. *Jurisprudencija*. 2004. T. 60(52). P. 115–124.

ELECTRONIC PAYMENT INSTRUMENT AS AN OBJECT OF ARTICLES 214 AND 215 OF THE PENAL CODE

Alenas Piesliakas *

Vidmantas Dvilaitis **

Mykolas Romeris University

Summary

Articles 214 and 215 of the Criminal Code provide the responsibility for illegal disposal of an electronic payment

* Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Criminal Law, lecturer.

** Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Criminal Law, lecturer.

instrument. The concept of an electronic payment instrument is defined in the Lithuanian law as well as in the European Union law. Thus, some uncertainties arise in criminal law theory and practice. The concepts of an electronic payment instrument under Lithuanian law, European Union law and practice, features and examples are analysed in this article.

An electronic payment instrument has a few features: it must be material; it must have a special purpose – to make non-cash settlements. Furthermore, the mechanism of payment performance must be taken into account.

Credit cards are the most common electronic payment instruments in Lithuania. There are a lot of types of cards, but not all cards are credit cards. There exist three different types of cards. The first type consists of cards the purpose of which is to settle for goods or facilities. Two types of these cards are well-known: credit and debit cards. Credit cards are, for example, international “Visa”, “Mastercard”, “American express” or domestic “Ego” issued by Hansabankas. Debit cards are “Visa electron”, “Maestro Cirrus”. Arguably, these types of cards are the object of Articles 214 or 215 of the CC. The second type consists of cards the purpose of which is to obtain discounts at payment places. These types of cards are released by traders or shopping centres and they cannot be recognized as an object of Articles 214 or 215 of the CC. The third type are cards which have the features of the two above-mentioned types. Whether they are an object of Articles 214 or 215 of the CC depends on the purpose which led the owner to obtain them. If the purpose is to make a settlement, then they can be the object of these crimes, otherwise – they cannot.

Only unlawful disposal of an electronic payment instrument can be recognized as a crime. If it is found out that a third person had disposed of an electronic payment instrument with a lawful holder’s knowledge for the use of a definite amount of money or the acquisition of goods, there is no crime in these acts.

Keywords: electronic payment instrument, unlawful disposal of electronic payment instrument, credit card, debit card.